Prof. Sakari Melander
17.5.2023

Lisäselvitys eduskunnan lakivaliokunnalle U-jatkokirjelmää (UJ) 9/2023 vp koskeneen asiantuntijakuulemisen 17.5.2023 johdosta

1. UJ:n 9/2023 vp johdosta eduskunnan lakivaliokunnassa 17.5.2023 järjestetyssä asiantuntijakuulemisessa allekirjoittaneelta pyydettiin kirjallista lisäselvitystä naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan torjumista koskevaan direktiiviehdotukseen sisältyvästä ehdotuksesta, jonka mukaan direktiiviin sisältyvä uhrin määritelmä vastaisi muutoin EU:n rikosoikeudellisissa säädösinstrumenteissa omaksuttua uhrin määritelmää, mutta se kattaisi lisäksi sellaiset lapset, joille on aiheutunut haittaa, koska he ovat joutuneet todistamaan lähisuhdeväkivaltaa. Pyydettynä lisäselvityksenä esitän kunnioittavasti seuraavan.

2. U-jatkokirjelmässä (s. 2) todetaan että uhrin määritelmän laajentaminen sanotulla tavalla saattaa johtaa kansallisen lainsäädännön perusratkaisujen muuttamiseen tavalla, jota ei voida pitää täysin tarkoituksenmukaisena, mutta neuvotteluissa toteutetuista pyrkimyksistä huolimatta U-jatkokirjelmän mukaan vaikuttaa siltä, että riittävän kansallisen liikkumavaran säilyttäminen ei ole mahdollista. U-jatkokirjelmän mukaan Suomen olisi oltava valmis hyväksymään tällainen laajennus.

3. Kuten tunnettua, Suomen lainsäädäntö ei sisällä asianomistajan määritelmää, vaan se on vakiintunut oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä. Asianomistaja-asemaa on pyritty määrittelemään niin rikos- kuin prosessioikeudellisesti. Oikeuskirjallisuudessa vakiintuneiden käsitysten mukaan rikosoikeudellisesti värittyneen niin sanotun aineellisoikeudellisen asianomistajakäsitteen mukaan asianomistajaksi katsotaan rikoksen kautta välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltija (esim. Mikko Vuorenpää, Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. 2. painos. Talentum 2014, s. 17–16, ja Antti Jokela, Rikosprosessioikeus. AlmaTalent 2018, s. 74). Prosessioikeudellisen eli niin sanotun muodollisen asianomistajakäsitteen mukaan asianomistajaksi sen sijaan katsotaan henkilö, johon rikos on kohdistunut ja jolla tämän vuoksi on oikeus vaatia rikoksesta rangaistusta (Vuorenpää 2014, s 30 ja Jokela 2018, s. 74–75). Oikeuskirjallisuudessa vakiintuneempana tapana asianomistaja-aseman määrittelyssä pidetään kuitenkin aineellisoikeudellista rikoksella loukatun tai vaarannetun oikeushyvän kautta toteutettua asianomistaja-aseman määrittelyä (Dan Helenius, 2.2. Asianomistaja. Teoksessa Mikko Vuorenpää et al., Prosessioikeus. AlmaTalent 2021, s. 425). Tämänkaltainen näkemys on omaksuttu myös KKO:n ratkaisukäytännössä (esim. KKO 1992:173 ja KKO 2007:46). Erikseen voidaan todeta, että ratkaisussa KKO 2014:71 on nimenomaisesti todettu, että ”Asianomistajana on yleensä pidettävä sellaista rikoksen kohdetta, jonka etua tai oikeutta syytteessä rangaistussäännöksen tunnusmerkistöön nojautuen kuvattu teko on välittömästi loukannut tai vaarantanut tai jolle on sen perusteella välittömästi aiheutunut vahinkoa” (21 kohta).

4. Eduskunnan lakivaliokunta on EU:n rikosoikeudellisia direktiiviehdotuksia käsitellessään johdonmukaisesti katsonut, että direktiivit eivät saisi johtaa rikoslajispesifeihin sääntelyratkaisuihin, jotka poikkeavat kansallisesti omaksutuista asiaa koskevista eri rikoksia yleisesti koskevista sääntelyratkaisuista (esim. rikoslajispesifejä koventamis- ja lieventämisperusteita koskien LaVL

9/2022 vp, s. 4–5 ja LaVL 34/2022 vp, s. 5–6). Yleisemmin lakivaliokunta on useaan otteeseen korostanut, että direktiivin neuvotteluvaiheessa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että direktiivi ei sisällä sellaisia vaatimuksia, jotka eivät sovi kansallisen rikoslainsäädännön systematiikkaan (rangaistusasteikkoja koskevin osin esim. LaVL 17/2022 vp, s. 5–6, LaVL 2/2022 vp, s. 7, LaVM 9/2021 vp, s. 4, LaVL 7/2021 vp, s. 9–10, LaVL 15/2017 vp, s. 4, LaVM 29/2014 vp, s. 3 ja LaVL 16/2013 vp, s. 3–4 ja vanhentumisaikoja koskevin osin LaVL 17/2022 vp, s. 6). Nähdäkseni edellä todettua lähtökohtaa on syytä korostaa myös asianomistajan määrittelyä koskevaa oikeustilaa koskien.

5. Vaikka direktiiviehdotuksen sisältämä uhrin määritelmää koskeva laajennus vaikuttaa perusteiltaan ja tavoitteiltaan hyväksyttävältä, se voi U-jatkokirjelmässä (s. 2) esitetyin tavoin johtaa kansallisen lainsäädännön perusratkaisujen epätarkoituksenmukaiseen muuttamiseen tavalla, joka on ongelmallinen kansallisen lainsäädännön perustavaa laatua olevien sääntelyratkaisujen ja kansallisessa lainsäädännössä omaksutun systematiikan kannalta.

6. U-jatkokirjelmässä (s. 2) esitetään, velvoitetta koskevan riittävän kansallisen liikkumavaran säilyttäminen ei välttämättä ole mahdollista. Tästä huolimatta ensisijaisesti direktiiviä koskevissa jatkoneuvotteluissa olisi nähdäkseni syytä yrittää vielä pyrkiä siihen, että direktiivissä jätettäisiin velvoitteen suhteen riittävää kansallista liikkumavaraa. Ensisijaisesti liikkumavara olisi syytä pyrkiä turvaamaan säännösperustaisesti ja toissijaisesti johdantokappalelausumin.

7. Jos riittävän kansallisen liikkumavaran turvaaminen ei ole mahdollista, direktiivin jatkovalmistelussa olisi syytä pyrkiä turvaamaan se, että kansalliseen rikosoikeudelliseen tai rikosprosessioikeudelliseen lainsäädäntöön ei ole tarvetta lisätä rikoslajispesifiä asianomistajan määritelmää vaan että velvoite voidaan toteuttaa riittävän kansallisen liikkumavaran puitteissa kansallisessa lainsäädännössä omaksuttuja perustavia ratkaisuja kunnioittaen ja niitä muuttamatta.

8. Edellä todettuun liittyen, yksi oikeusministeriön edustajankin kuulemisessa mainitsema vaihtoehto saattaisi olla säätää Ruotsin tapaan erillinen lapsen altistamista lähisuhdeväkivallalle koskeva rikossäännös, jolloin rikoslajispesifiä asianomistajan asemaa koskevaa sääntelyä ei tarvittaisi vaan lapsen asianomistaja-asema määräytyisi tällaisissa tilanteessa yleisten asianomistaja-aseman määräytymistä koskevien periaatteiden mukaisesti. Selvää toki on, että tällaista mahdollista rikossäännöstä koskeva harkinta tulee toteuttaa yleisesti noudatettavien kriminalisointiperiaatteiden ja rikoslainsäädäntöön suhteutettujen perusoikeuksien rajoitusedellytysten asettamien vaatimusten mukaisesti.

9. Ruotsissa säädettiin vuonna 2021 asiaa koskeva rikossäännös rikoslain (Brottsbalk) 4 luvun 3 §:ään. Asiaa koskevissa esitöissä säännöstä perusteltiin lapsen rikosoikeudellisen suojan vajavaisuudella tällaisissa tilanteissa (Prop. 2020/21:170, s. 11). Esityksen taustalla oli nimenomaisesti myös se, että lähisuhdeväkivaltaa todistaneella lapsella ei Ruotsin lainsäädännön mukaan aiemmin ollut asianomistaja-asemaa (Prop. 2020/21:170, s. 13). Ruotsin asiaa koskeva 1.7.2021 voimaan tullut rikossäännös on sisällöltään seuraava:

> 3 § Den som begår en brottslig gärning som utgör
> 1. mord, dråp, misshandel, grov misshandel eller synnerligen grov miss-handel enligt 3 kap. 1, 2, 5 eller 6 §,
> 2. människorov, olaga frihetsberövande, olaga tvång, grovt olaga tvång, olaga hot, grovt olaga hot, hemfridsbrott, grovt hemfridsbrott eller ofredande enligt 4 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 §,

3. väldtäkt, grov väldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, väldtäkt mot barn, grov väldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, sexuellt ofredande mot barn, sexuellt ofredande, grovt sexuellt ofredande mot barn eller grovt sexuellt ofredande enligt 6 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 10 §,

4. skadegörelse eller grov skadegörelse enligt 12 kap. 1 eller 3 §, eller

5. straffbart försök till brott enligt någon av 1–4

döms, om gärningen har bevittnats av ett barn som är närstående eller tidigare närstående till både gärningsmannen och den som gärningen begås mot, för barnfridsbrott till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt, döms för grovt barnfridsbrott till fängelse i lägst nio månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om den gärning som har bevittnats har varit av mycket allvarlig art eller om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet.

Helsingissä 17.5.2023

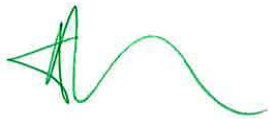

Sakari Melander
professori